

Taalverschillen in de klas

Hoe besteed je als leraar aandacht aan

Leraren komen meer en meer in aanraking met leerlingen die het Nederlands niet als moedertaal hebben. Onderzoek laat zien dat de moedertaal een bron van kennis kan vormen die het kind helpt bij het begrijpen van nieuwe informatie en bij het leren van de nieuwe taal. De moedertaal benutten in het onderwijs is echter lastig voor leraren, omdat zij vaak weinig kennis hebben van de talen van hun leerlingen. Taalkundigen en taalonderwijsexperts hebben een app ontwikkeld die leraren daarbij helpt. De app bevat zowel informatie over verschillen tussen het Nederlands en andere talen als lesactiviteiten. Leraren kunnen hiermee - impliciet of expliciet - aandacht besteden aan meertaligheid en taalverschillen in hun klas. In dit artikel leggen we uit welk doel de lesactiviteiten hebben en hoe ze zijn vormgegeven. Ook doen we enkele handreikingen aan de praktijk.

Taalverschillen en -overeenkomsten

“Mijn moeder lief!” roept Layla, een Syrisch meisje. “Waar jouw moeder is?” vraagt de Poolse Jakub. “Zij is op het schoolplein!” antwoordt Fabian, zijn Duitse vriendje. Kinderen die thuis een andere taal spreken dan het Nederlands, leren op school vaak in recordtempo Nederlands. Daarbij struikelen ze soms over taalverschijnselen die ze vanuit hun moedertaal niet herkennen. In het Syrisch-Arabisch bestaan bijvoorbeeld geen koppelwerkwoorden (‘Mijn moeder is lief’), waardoor Arabischtalige kinderen zoals Layla ze in het Nederlands weleens weglaten. In het Pools, dat Jakub thuis spreekt, is de volgorde van de woorden in een zin altijd hetzelfde, of het nou om een vraagzin of een ‘gewone’ zin gaat. In het Nederlands moet je de woordvolgorde veranderen in een vraagzin. Voor Poolse kinderen is dat dus lastig aan het Nederlands, terwijl hun anderstalige klasgenootjes er misschien geen moeite mee hebben. Zo is de volgorde van woorden in de zin voor Fabian geen probleem: hij kan zijn moedertaalkennis van het Duits toepassen bij het leren van Nederlands. Zo brengt iedere moedertaal zijn eigen uitdagingen én kansen mee bij het leren van Nederlands.

Voor leraren van meertalige klassen is het lastig om zulke kansen te benutten, en hun leerlingen met moedertaalspecifieke struikelblokken te helpen. Het is tenslotte onmogelijk om precies op de hoogte te zijn van de kenmerken van alle moedertalen die in een doorsnee klas voorkomen. Geen leraar heeft tijd om zich op zondagavond even te verdiepen in de grammaticale regels van het Syrisch-Arabisch, Pools, of Japans. En als een leraar al op de hoogte is van cruciale taalverschillen, dan bestaan er meestal geen didactische middelen om leerlingen te helpen met de bijbehorende uitdagingen.

Webapp

Om leraren in meertalige klassen te ondersteunen is aan de Universiteit Utrecht een app ontwikkeld, in samenwerking met experts van SLO en CITO. Leraren kunnen er makkelijk en snel informatie vinden over verschillen en overeenkomsten tussen het Nederlands en moedertalen die in hun klas gesproken worden. Om de app voor een zo groot mogelijke groep leraren toegankelijk te maken, is in eerste instantie gekozen voor een webapp, die in iedere internetbrowser geopend kan worden door naar www.moedint2.nl te gaan. De webapp is op alle apparaten (smartphones, tablets, laptops, desktops) te gebruiken, ongeacht het besturingssysteem.

Naast informatie over taalverschillen zijn in de app zeven beschrijvingen van lesactiviteiten te vinden. Die stellen leraren in staat om in hun les aandacht te besteden aan meertaligheid, en specifieker: aan concrete taalverschillen. De lesactiviteiten vormen een aanvulling op bestaande NT2-methodes. De bestaande didactische middelen besteden namelijk wel aandacht aan aspecten van het Nederlands die voor alle leerlingen moeilijk zijn (zoals het gebruik van het woordje ‘er’), maar niet aan de moedertaalspecifieke struikelblokken die in

de moedertaal van leerlingen in de klas?

de app worden benoemd. De ontwikkelde lesactiviteiten zijn primair geschikt voor leerlingen van 10 tot 14 jaar. Het doel is om in de toekomst ook lesmateriaal voor andere leeftijdsgroepen te ontwikkelen.

Zo brengt iedere moedertaal zijn eigen uitdagingen én kansen mee bij het leren van Nederlands

Meertalige identiteit

Taalkundig en pedagogisch-didactisch onderzoek laten zien dat er goede redenen zijn om in het onderwijs aandacht te besteden aan meertaligheid in het algemeen en de thuistalen van leerlingen in het bijzonder. Zo weten we uit taalkundig onderzoek (van Cummins, 1979 tot Blom, Boerma, Bosma, Cornips & Everaert, 2017) dat vaardigheid in de moedertaal een positief effect kan hebben op het leren van andere talen én op de ontwikkeling van algemene cognitieve vaardigheden. Daarbij toonden Van Avermaet en collega's (2016) aan dat het verbieden van moedertaalgebruik op school (in de klas of ook op het schoolplein) juist een negatief effect kan hebben op schoolprestaties. Wanneer kinderen de indruk krijgen dat er iets mis is met het gebruik van hun thuistaal kunnen ze zich ervoor gaan schamen, en dat onveilige gevoel remt hun ontwikkeling. We pleiten er dan ook voor leerlingen hun moedertaal en meertalige identiteit te laten benutten.

De lesactiviteiten in de app zijn ontwikkeld met het volgende principe als uitgangspunt: ze moeten oog hebben voor de meertalige identiteit van leerlingen, zodat zij ál hun kennis en vaardigheden in kunnen zetten om ook in de tweede taal vaardiger te worden en zich optimaal te kunnen ontwikkelen in de andere vakken en vaardigheden. De thuistaal functioneert als bron van talige en vakinhoudelijke kennis en een middel om andere kennis te verwerven. Bij kinderen van Engelssprekende expat-ouders wordt meertaligheid vaak al op die manier benut. In het geval van minderheidstalen wordt meertaligheid doorgaans minder positief bejegend. De app en de ontwikkelde activiteiten stellen leraren nu in staat om ook talen als het Pools en het Syrisch-Arabisch als kennisbron in hun onderwijs in te zetten.

Communicatie

De benadering zoals de ontwikkelaars van de app die bepleiten, volgt de handreiking *Ruimte voor nieuwe talenten* (LPTN, 2017). In de visie van de auteurs hiervan staat de functie van taal centraal: taal wordt gebruikt om bepaalde communicatieve doelen te bereiken, bijvoorbeeld om iemand iets uit te leggen of om een probleem op te lossen. We moeten taal zien als een communicatiemiddel waarmee je een bepaalde betekenis over kunt brengen of samen kennis kunt construeren – niet als een set woorden en grammaticale regels die een tweedetaalleerder onder de knie moet krijgen. Dat betekent dat de lesactiviteiten beogen de functionele taalvaardigheid te verbeteren – niet droog, in stilte, oefenen, maar in betekenisvolle en interactieve opdrachten werken aan taalontwikkeling. Hierbij worden de verschillende talige vaardigheden (spreken, luisteren, gesprekken voeren, lezen, schrijven) zoveel mogelijk met elkaar verbonden en geïntegreerd, bijvoorbeeld door leerlingen eerst een tekst te laten lezen, ze er dan onderling over te laten praten, en er vervolgens mondeling vragen over te stellen.

Autonomie

De uitgangspunten van de lesactiviteiten zijn ambitieus: recht doen aan de meertalige identiteit van leerlingen, hun meertaligheid benutten, en functionele taalvaardigheid stimuleren door verschillende talige vaardigheden geïntegreerd aan te bieden. Hoe krijgen die principes vorm in de lesactiviteiten? Dit gebeurt onder andere door de leraar ertoe aan te zetten gebruik te maken van *scaffolding* (Gibbons, 2002; Smit, 2013), letterlijk 'steigers bouwen': de taalontwikkeling wordt in de steigers gezet door adaptieve hulp van de leraar. Naarmate de leerling talig gezien zelfstandiger wordt, worden de – metaforische – steigers afgebroken. Een leraar kan dit doen door in gesprek met de leerlingen strategieën aan te bieden om de taalontwikkeling te ondersteunen, bijvoorbeeld rond het stellen van vragen en de volgorde van woorden in vraagzinnen. Zo kan de leraar taaluitingen herformuleren (goede vraagzinnen 'modelen'), vragen om preciezer taalgebruik ("Hoe kun je de vraag zo stellen dat een ander weet dat jij een vraag stelt?") en – op het moment dat een leerling de doeltaal onder de knie begint te krijgen – de kwaliteit van taaluitingen benoemen ("Dat is een heel duidelijke vraag, en ik hoor dat hij als vraag is bedoeld").

Naast dergelijke *interactieve scaffolding* kan de leraar ook *geplande scaffolding* toepassen.

Daarbij rijkt hij ondersteunende middelen aan die hij van tevoren heeft ontworpen. Een voorbeeld hiervan in de lesactiviteiten is een schrijfkader aan de hand waarvan een leerling – met een tekst die al half geschreven is – oefent met het gebruik van koppelwerkwoorden in het Nederlands (zie Figuur 1). Deze schrijfactiviteit volgt op een mondelinge activiteit, waarin de leraar met de klas praat over de kenmerken van een beschreven personage. In de mondelinge activiteit kan de leraar in kaart brengen welke leerlingen nog worstelen met het gebruik van koppelwerkwoorden. Op die manier stelt hij vast welke leerlingen baat hebben bij de vervolgoopdracht. *Scaffolding* van taal begint dus met een diagnose en vindt geleidelijk, in opeenvolgende activiteiten, plaats – net zolang tot de leerlingen talige autonomie bereiken en geen steigers meer nodig hebben.

Expliciteren

Verschillende lesactiviteiten rondom een thema bouwen steeds op naar een expliciet gesprek over taalverschillen. Bijvoorbeeld in de eerste activiteit rondom vraagstelling, waarin leerlingen kennismaken met Nederlandse vraagzinnen, blijven de verschillen tussen talen nog impliciet. Maar op een gegeven moment vraagt de leraar aan de klas hoe vragen er in verschillende talen uitzien. Klinken vragen in jouw thuistaal anders? Zijn er in jouw taal beleefde en onbeleefde vragen? Hoe verschilt een vraag van een antwoord? Wanneer het abstractievermogen van de leerlingen het toelaat – afhankelijk van leeftijd, taalvaardigheid en onderwijsverleden – kan de leraar ingaan op grammaticale verschillen. Hierbij kan hij teruggrijpen op de aangeboden steigers. Hij kan de leerlingen bijvoorbeeld een vraag in hun moedertaal laten vergelijken met Nederlandse vragen, die ze in de activiteit al zijn tegengekomen. Zien ze er hetzelfde uit? Op deze manier worden leerlingen zich bewust van taalverschillen én -overeenkomsten. Ze zien dat er ‘vragen’ bestaan in alle talen die hun klas rijk is. De vorm verschilt,

maar de boodschap kun je in iedere taal overbrengen. Dankzij dit gesprek heeft de activiteit ook een taalbeschouwelijke kant.

Vernieuwend

Op deze manier proberen we in de activiteiten de functioneel-communicatieve visie op taal te verbinden met onderwijs over taalverschillen. In eerste reacties gaven docenten aan blij te zijn met de kennis over taalverschillen: die helpt hen om de uitingen van leerlingen beter te plaatsen. Ook zijn ze blij met de concrete handreikingen om meertaligheid een plek te geven in hun klas. Een volgende vraag, die bij zowel ontwikkelaars als docenten leeft, is of de explicitering van taalverschillen ook voor leerlingen zinvol is, en hun functionele taalvaardigheid daadwerkelijk helpt verbeteren. Als leerlingen leren dat in een Nederlandse vraagzin het onderwerp en de persoonsvorm van plek moeten wisselen, zullen ze dat dan ook toepassen in hun dagelijkse taalgebruik? Gebruiken leerlingen hun kennis over taalverschillen en -overeenkomsten bij het overbrengen van boodschappen? Of ligt het effect van de lesactiviteiten vooral in het domein van taalbeschuwing, waarbij leerlingen leren reflecteren op het bestaan van meerdere talen en het waarderen van taaldiversiteit in het algemeen, en hun

Leraren worden zich bewust van het bestaan van verschillen tussen talen en de meerwaarde die het heeft

Figuur 1: Schrijfkader koppelwerkwoorden

Ik benjaar en ik heet..... Vroeger wilde ik
worden. Nu wil ik graag..... worden. Dat lijkt me heel interessant.
.....zijn belangrijk, want ze..... Als
wil ik graag..... doen.
lijkt me wel....., maar ook..... Ik
..... Ik word later misschien wel
.....

eigen meertalige identiteit in het bijzonder? We hopen in voortdurende uitwisseling met het onderwijsveld vast te kunnen stellen hoe en in hoeverre aandacht voor taalverschillen en een functioneel-communicatieve visie op taalontwikkeling verenigbaar zijn.

Meerwaarde

De lesactiviteiten stellen leraren in staat het gesprek aan te gaan met leerlingen over hun meertaligheid. Zij worden zich bewust van het bestaan van verschillen tussen talen, en de meerwaarde die het heeft wanneer je verschillende talen kent. Talen versterken elkaar: kennis over de ene taal helpt je bij het gebruiken van een andere. Dat geldt voor leerlingen, maar net zo goed voor leraren.

Sterre Leufkens (s.c.leufkens@uu.nl) is Universitair Docente Nederlandse Taalkunde aan de Universiteit Utrecht, waar zij onderzoek doet naar wat talen moeilijk te leren maakt.

Jantien Smit (jantien.smit@hu.nl) werkte tot voor kort als leerplanontwikkelaar taal bij SLO. Sinds 1 september 2018 werkt ze als senior onderzoeker binnen het lectoraat Didactiek van het Bèta- en Technologieonderwijs aan de Hogeschool Utrecht. Hier doet ze onderzoek naar taal in de bètavakken en naar inclusief bètaonderwijs.

Margot Mol (margot.mol@cito.nl) is toetsdeskundige en projectleidster inburgeringsexamen bij Cito, kennisorganisatie op het gebied van toetsing. In het verleden werkte ze als eindredacteur aan diverse taalmethodes.

Literatuurlijst

- Blom E., Boerma T., Bosma E., Cornips L. & Everaert E. (2017). Cognitive advantages of bilingual children in different sociolinguistic contexts. *Frontiers in Psychology* 8, 1-12. Doi: 10.3389/fpsyg.2017.00552
- Cummins, J. (1978). Bilingualism and the development of metalinguistic awareness. *Journal of cross-cultural psychology* 9, 131-149.
- Gibbons, P. (2002). *Scaffolding language, scaffolding learning: Teaching second language learners in the mainstream classroom* (Vol. 428). Portsmouth, NH: Heinemann.
- LPTN (2017). Ruimte voor nieuwe talenten. Keuzes rond nieuwkomers op de basisschool. Verkregen op 18 maart 2018 van <http://taallectoren.nl/images/pdf/2017HandreikingNieuwkomersLPTNdef.pdf>.
- Smit, J. (2013). *Scaffolding language in multilingual mathematics classrooms*. Utrecht: Freudenthal Institute for Science and Mathematics Education. <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/275867>.
- Van Avermaet P., Agirdag O., Slembrouck S., Struys E., Van de Craen P., Van Houtte M., De Backer F., Mertens C., Van Biesen L. & Van Hulle E. (2016). MARS: Meertaligheid als realiteit op school. Onderzoek in opdracht van het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming. Verkregen op 18 maart 2018 van https://lirias.kuleuven.be/bitstream/123456789/539535/1/MARS_EIND-RAPPORT_FINAAAL_JAN2016.pdf.